

**ILJA LEONARD
PFEIJFFER**
**De Nederlandse
poëzie van de
twintigste en de
eenentwintigste
eeuw in 1000 en
enige gedichten**

2017 Prometheus Amsterdam

Een woord vooraf

Toen Gerrit Komrij in 1979 zijn bloemlezing *De Nederlandse poëzie van de negentiende en twintigste eeuw in 1000 en enige gedichten* publiceerde, werd erop gereageerd als op een terroristische aanslag. Er ging een golf van collectieve verontwaardiging door de Lage Landen terwijl sympathisanten stiekem een vuistje balden en zich gedeisd hielden uit angst om zich de woede van de massa op de hals te halen. De Nederlandse poëzie zou daarna nooit meer dezelfde zijn.

Wat de bloemlezing van Komrij zo gevaarlijk maakte, was dat hij zich met het gezag van de liefhebber, de antiacademische specialist en de onmodieuze dichter de vrijheid permitteerde om een volslagen eigenzinnige selectie te presenteren die geen enkele rekening hield met gevestigde reputaties. Zelf formuleerde hij dat in zijn voorwoord als volgt: 'Ik heb bij het kiezen niet op de dichters gelet, maar op de gedichten. Zo doen zich verrassingen voor.' Hij vat zijn voorkeuren als volgt samen: 'gedichten die het verstand scherpen en amuseren – zonder dat het verstand weer tot religie wordt. Het accent ligt, om een indruk te geven, meer op het vakmanschap, de smaak en het volwassen gezicht dan op het stamelen, de vulgaire sentimenten en het simpeldom. Meer op de satire, de maskerade, de afstandelijkheid dan op de dodelijke ernst, de eenduidigheid en

het volle leven. Meer op de magie van de woorden dan op de eventuele tevredenheid van de dichter met zichzelf. Zo ongeveer.’

Onder de voornaamste slachtoffers van zijn liefdevolle terreurdaad bevonden zich de experimentele dichters, die zich tot dan toe onkwetsbaar hadden gewaand vanwege een vooral in academische kringen hardnekkige bewondering voor de vernieuwing omwille van de vernieuwing. Representanten van de stroming van de Vijftigers voelden zich dusdanig tekortgedaan dat zij gerechtelijke stappen ondernamen. Volgens hen had Komrij, zo hij hen al had bloemleesd, expres slechte gedichten van hen opgenomen. Komrij deed alsof zijn neus bloedde: ‘Ik heb die slechte gedichten toch zeker niet zelf geschreven?’

Nadat hij bloemlezingen had gepubliceerd van de Nederlandse poëzie van de vroegere eeuwen en van de Afrikaanse poëzie, bracht Komrij in 2004 een nieuwe, geheel herziene editie uit van zijn geruchtmakende bloemlezing uit 1979: *Gerrit Komrij's Nederlandse poëzie van de 19de t/m de 21ste eeuw in 2000 en enige gedichten*. Het was een totaal ander boek: twee keer zo dik, gul, overvloedig en in zekere zin zelfs representatief, omdat van zo ongeveer elke dichter die ooit een bundeltje had gepubliceerd wel een gedicht was opgenomen. Dat zorgde wederom voor ophef, maar om redenen die tegenovergesteld waren aan die van vijftwintig jaar eerder. De provocerende editie uit 1979 werd met terugwerkende kracht tot een meesterwerk verklaard en de sterk uitgebreide remake werd beschouwd als het verwachte product van een oude man die mild geworden

was en die dan toch was bezweken onder de eerbewijzen. Komrij had zich laten kronen tot de eerste Dichter des Vaderlands en dat krijg je er nou van. Wat over het hoofd werd gezien, was dat Komrij de ironisch bedoelde functie van Dichter des Vaderlands tot ieders verrassing serieus wenste te nemen en van inhoud voorzag door persoonlijke voorkeuren terzijde te schuiven en zich op te stellen als zaakgelastigde, afgevaardigde en propagator van de Nederlandse poëzie. Het was het werk van een onbaatzuchtige ambassadeur, de staalkaart van een handelsreiziger.

Toen mij werd gevraagd om twaalf jaar na de laatste bloemlezing van Komrij en vier jaar na zijn dood een nieuwe, geactualiseerde editie te verzorgen, begreep ik dat dat alleen maar zin had als ik alles op de schop zou nemen. Ik bewonder Komrij, niet in de laatste plaats om zijn compromisloze eigenzinnigheid, en ben er onverholven trots op om met deze bloemlezing in zijn voetsporen te treden. Maar ondanks dat, of beter gezegd: juist daarom heb ik het als mijn opdracht gezien om een geheel eigen en hopelijk eigenzinnige bloemlezing samen te stellen die nergens enig ontzag verraadt voor gevestigde reputaties, inclusief die van Komrij.

Hoewel ik evenals alle Nederlandse en Belgische poëzielezers uiteraard mede gevormd ben door Komrijs bloemlezingen en die invloed geenszins wil verloochenen, heb ik ze in de hoek getrapt en niet meer ingekeken. En ik ben zelf aan het werk gegaan. Ik heb alle dichtbundels die tussen 1900 en gisteren in het Nederlands zijn verschenen gelezen, of op zijn minst door mijn handen laten gaan, naar schatting zo'n 10.000 boeken, voor het merendeel dunne

boekjes, dat moet ik toegeven, en uit die ongeveer half miljoen gedichten de allerbeste uitgezocht. Dit boek is het verslag van dat onvergetelijke avontuur. En als mijn reisverslag bij de lezer reislust opwekt en zin in het avontuur van een ontdekkingsstocht door de poëzie binnen en buiten de kaften van dit boek, dan is het niet vergeefs gemaakt. Zo wil het gelezen worden.

Ik heb ook vooral avontuurlijke gedichten uitgekozen. Poëzie waarin iets gebeurt en waarin iets op het spel staat, heb ik de voorkeur gegeven boven verstilde observaties die ten onrechte voor poëtisch doorgaan. Gedichten waarin de taal zelf wordt scheefgetrokken en omgewoeld, omdat dat moet, omdat dat niet anders kan, omdat het onzegbare anders niet gezegd kan worden, heb ik verkozen boven welluidend gepolijste kleinoden van geraffineerde mooisprekers. Poëzie die niet raar is, is bijna nooit goed. Ik heb de poorten opengezet voor de waanzin, maar de grappenmakers de tempel uitgejaagd, omdat de waanzin bittere ernst is en omdat we, als we de poëzie al niet meer serieus nemen, helemaal wel kunnen ophouden met het koesteren van de hoop om ooit nog iets te begrijpen en ons net zo goed definitief kunnen uitleveren aan de alles overweldigende oppervlakkigheid van jengelende jingles, wegwerpwoorden, consumententaal, ons volmondig beleden model van economische groei en de vulgariteit van vrijheid van meningsuiting. Waar wordt geschreeuwd, is taal vacant. Wie niets meer voelt, moet maar weer eens horen. Bruusk werd Babylon afgebroken, niet met gratie. Laat deze bloemlezing een baksteen zijn door de spiegelende etalageruiten waarachter klater-

goud blinkt en valse tanden grijzen en een onmodieus getuigschrift voor het belang van de poëzie.

Omdat vaak wordt gedacht dat poëzie tijdloos is of zou moeten zijn en omdat er in één moeite door van wordt uitgegaan dat tijdloze poëzie geen sporen mag vertonen van de tijd waarin zij is geschreven en in plaats daarvan bij voorkeur moet gaan over gierzwaluwen, korenvelden en universele gevoelens, worden gedichten die zich verhouden tot de politiek, de actualiteit en de smerige wereld buiten het gedicht meestal niet opgenomen in bloemlezingen als deze. Die onrechtvaardigheid heb ik hier rechtgezet. Want het tegendeel is waar. Een dichter die zijn ogen en oren wil sluiten voor de tijd en de wereld, moet wel van heel goede huize komen wil hij één enkel vers fabriceren dat niet bij voorbaat volslagen irrelevant is. Ik ben ze wel tegengekomen tijdens mijn onderzoek voor deze bloemlezing, gedichten uit de oorlogsjaren, om maar een voorbeeld te noemen, die hardnekkig volharden in feeëriek beschrijvingen van boterbloemen terwijl de bommenwerpers overvliegen. Dat soort poëzie is uiteindelijk gewoon onwaar. Die gedichten liegen omdat ze de waarheid verzwijgen. Dus ik heb de boterbloemen laten staan en de bommenwerpers opgenomen.

Dit gezegd hebbende, kunnen we niet genoeg benadrukken dat het onderwerp van het gedicht onbelangrijk is. Het gaat erom dat er iets wordt gezegd zoals het nooit eerder is gezegd. Je zou poëzie kunnen definiëren als gemarkeerde taal, als bijzonder zeggen of opgepimpt praten. In de Oudheid was poëzie ritmische taal die zich voegde naar de mal van een metrum. In de Middeleeuwen kwam het klank-

effect van het eindrijm in de mode, dat in de Oudheid juist werd vermeden. In de vroegmoderne tijd kwamen complexe versstructuren in zwang, zoals het sonnet, die gehoorzamen aan een patroon dat is gebaseerd op een combinatie van metrum en rijm. Alliteraties en assonanties zijn van alle tijden. Poëzie is altijd gekenmerkt geweest door aandacht voor klank en ritme. Ook de zogenaamde vrije verzen die in de twintigste eeuw in de mode kwamen, worden ondanks de schijnbare afwezigheid van een structuur gekenmerkt door muzikaliteit van de taal. Als poëzie taal-plus is, is de plus muziek. En ik heb bij voorkeur die gedichten geselecteerd die de natuurlijke hang naar muzikaliteit met verve exploiteren.

Afgezien van de muzikaliteit van de taal is muziek ook op een andere manier onlosmakelijk met de poëzie verbonden. Sinds de dichters in het oude Griekenland hun lier van de haak pakten en de Europese poëzie uitvonden die wij heel toepasselijk lyriek zijn gaan noemen, zijn veel gedichten gezongen. De oorsprong van poëzie is lied. De gedichten van Sappho, Alcaeus, Pindarus en Bacchylides zijn songteksten. Ik heb dan ook geen enkele reden gezien om moderne Nederlandstalige liedteksten op formele gronden uit te sluiten van de selectie voor deze bloemlezing en een aantal van de allerbeste heb ik met groot enthousiasme opgenomen.

Niet alleen wat betreft de muzikaliteit maar ook in de keuze van communicatieve strategieën kan poëzie worden gedefinieerd als gemarkeerde taal. Om het uit te drukken in de termen die zijn geformuleerd door Paul Grice in zijn beroemde studie 'Logic and Conversation' uit 1975, doet poëzie in significant

hogere mate dan proza of alledaagse conversatie een beroep op het principe van de coöperatie door de intentionele schending van de vier maximes van conversatie te hanteren als standaardstrategie van poëtische communicatie. Poëzie speculeert op de bereidheid van de lezer om doelbewust afwijkend taalgebruik productief te maken voor zijn interpretatie van het gedicht. In het bijzonder is poëzie het domein van de ambiguïteit. Waar iemand in proza of in een gesprek geneigd zou zijn om elke vorm van meerduidigheid of dubbelzinnigheid die in de realiteit wordt ervaren te analyseren en te reduceren tot op zichzelf eenduidige, onderling contrasterende premissen, heeft poëzie, deels door de relatief geringe omvang van de teksten, deels door een traditie waarin gecondenseerde dictie acceptabel wordt geacht, de vrijheid voor zichzelf gecreëerd om de ambiguïteit in tact te laten en de dubbelzinnigheid van gelijktijdige, onderling verschillende of contrasterende ervaringen, gedachten en gevoelens als een complex van meerduidigheid aan de lezer te presenteren. Poëzie gaat over de inelkaargewikkeldheid van alle dingen. Dit maakt het lezen van poëzie tot een groot avontuur, waarbij begrip vaker wel dan niet een vorm van vermoeden is, zoals zo vaak in het echte leven.

Op grond van deze overwegingen heb ik de beste gedichten uitgekozen. En hoewel de kwaliteit van de gedichten het enige criterium vormde voor mijn selectie en hoewel ik mij vrij heb gevoeld om daarbij volledig mijn eigen smaak te volgen, heb ik met pijn in het hart besloten een paar uitzonderingen te maken voor objectief slechte gedichten die zo bekend

zijn dat ze tot ons collectieve poëtische geheugen zijn gaan behoren. Een bloemlezing als deze wordt tenslotte ook gebruikt als naslagwerk. Vooruit dan maar. En het zijn er maar weinig, dat kan ik verzekeren.

De titel van deze bloemlezing is om meerdere redenen misleidend. Hoewel we in tijden leven waarin er helaas weer in toenemende mate belang wordt toegerekend aan landsgrenzen, bevat deze bloemlezing van de Nederlandse poëzie niet uitsluitend gedichten van Nederlanders. Slagen voor het inburgeringsexamen strekt niet tot aanbeveling, zeker niet voor dichters. Alle poëzie die oorspronkelijk in de Nederlandse taal is geschreven, kwam in aanmerking voor selectie. De Nederlandstalige Belgen zijn met recht genereus vertegenwoordigd. Naarmate het de dichters aan de spreekwoordelijke Nederlandse nuchterheid ontbreekt, hebben zij meer talent voor poëzie. Er zijn ook gedichten opgenomen van dichters uit onze voormalige en huidige overzeese rijkdelen die in het Nederlands schrijven. Gedichten in het Afrikaans heb ik met tegenzin terzijde geschoven. Dat is een andere taal met een eigen poëtische traditie die een afzonderlijke bloemlezing waardig zou zijn. En als de Friezen en de andere nostalgische kantklossers en streekkoekenbakkers die zich ambachtelijk op anachronistische klompen vastzuigen in de zompige modder van hun plattelandsdialecten zo graag erkend willen worden als sprekers van minderheidstalen, dan moeten zij ook maar hun eigen bloemlezingjes bij elkaar harken met hun rustieke rieken, daar ben ik heel makkelijk in.

Ook de tijdsafbakening in de titel is bedrieglijk.

Heinrich Heine kon dan wel zeggen dat hij, als de wereld zou vergaan, naar Nederland zou verhuizen, omdat daar alles vijftig jaar later gebeurt, maar terwijl de twintigste eeuw in de rest van Europa pas begon in 1914, toen gala-uniformen bezoedeld raakten met het drek van de loopgraven en de kranke en vermoeide beschaving crepeerde onder wolken mosterdgas, begint de twintigste eeuw in de Nederlandse poëzie traditioneel al in 1880. Ik vond het onwenselijk om al te rigide vast te houden aan het ronde jaartal 1900 als begrenzing voor deze bloemlezing en heb de belangrijkste van de zogenaamde Tachtigers asiel verleend in de eeuw waarop zij anticipeerden en waarvan zij de poëtische mode lange tijd hebben bepaald. Van onze huidige luidruchtige eeuw, die opzichtig aan het puberen is, heb ik zoveel mogelijk willen laten horen. Ik vond het belangrijk om zo actueel mogelijk te zijn en goed te luisteren naar de stemmen van nu. Er staan gedichten in deze bloemlezing die gisteren zijn geschreven.

Ten slotte is het ook misleidend dat de titel duizend en enige gedichten in het vooruitzicht stelt. Het is een understatement. In deze bloemlezing staan niet een paar meer gedichten dan duizend, maar heel veel meer dan duizend gedichten. De kwaliteit van de Nederlandse poëzie rechtvaardigt een royale behandeling. De overvloed die ik bied, is niet het gevolg van aarzelingen, verlegenheid en onvermogen om te kiezen, maar een overtuigende uiting van trots op de rijkdom van onze poëzie. Ik zou het aandurven om te beweren dat deze bloemlezing niet alleen voor de laatste jaren, die Komrij niet meer heeft meegemaakt, maar ook voor de hele twintigste eeuw een

vollediger en rijker overzicht biedt dan zijn monumentale tweedelige editie uit 2004.

Degenen die van tellen houden – en ik weet dat bloemlezingen een onweerstaanbare aantrekkingskracht uitoefenen op dergelijke preciezen – wil ik niet onthouden dat de spelregel die ik voor mijzelf had bedacht, was dat ik maximaal twaalf gedichten per dichter mocht opnemen. Het minimum was niet één, maar nul. Ook dichters die slechts met één gedicht zijn vertegenwoordigd, behoren tot de eredivisie. Dichters die niet zijn geselecteerd, kunnen zich troosten met de gedachte dat zij deel uitmaken van een overweldigende meerderheid.

Ik ben een welgemeend woord van dank verschuldigd aan de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, die haar ontzagwekkende collectie, de expertise van haar medewerkers en een comfortabele werkruimte belangeloos ter beschikking heeft gesteld, aan de magazijniers van de afdeling Collectiebehoud, die de vele duizenden boeken die ik wilde raadplegen naast hun reguliere werkzaamheden naar boven hebben gebracht, en in het bijzonder aan Arno Kuipers, die mij met een enthousiasme dat zijn duizelingwekkende deskundigheid welhaast nog wist te overvleugelen heeft bijgestaan. Ik dank Maksim Marissen voor het leiden van de complexe logistieke operatie die het samenstellen van deze bloemlezing behelsde.

Genua, augustus 2016.

Soera-rana (1845-1920)

ODE AAN ROBINSON CRUSOE.

Gelukkig, ô mijn Robinson!
Die, van uw golf gedragen,
Zich op uw eiland redden kon
Uit deze "laatste dagen!"

Een geitevel voor laken frak
Gehangen om de leden;
Slechts bloemengeuren voor tabak,
Voor stad en park een Eden;

Geen bengelklok, geen stoomgegil,
Noch denderende wagen,
Noch raderen, die, nimmer stil,
In arbeidsholen jagen;

Saletgeklap noch societeit,
Noch badstraf van zes weken;
Zelfs geen moderne geestigheid
Noch orthodoxe preeken;

Geen Nut of Nanut, waar een bloed
Een reeks van woorden stamer';
Geen kiezersvolk, geen bladenvloed,
ô Goôn! geen Tweede Kamer!

Gewis, hij waar' een Zondagskind
En tot geluk geboren,
Die 't ruischen slechts van zee en wind
Voor zijn concert mocht hooren,

Dien 't murm'len van een dart'len vliet,
't Gevogelte in de boomen,
Mocht wieglen met een sluimerlied
In ongestoorde droomen!

En zoo soms druksels in het zand
Van wilden hem verhalen...
Wij duchten aan ons Noordzeestrand
Wel and're kanibalen.

Jac. van Looy (1855-1930)

LENTE-LIED

Vanochtend kwam de lente; en als een regen,
Drenkt zij de wereld met haar jeugdigheid;
Zij luwt en labbert langs de vochte wegen,
Als langs de wangen van de prille meid,

Tijgend naar school toe met verhoogde stappen,
Die hunkermondt, maar niet van kennisdorst,
En wimpert vaagjes om haar vriendjes snappen,
Het haar nog vrij en boezemende borst.

In straat, in park en in de hooge luchten
Verzoet zich alle zang en 't dag-geschreeuw;
Zij toovert teederheden van geruchten,
Als vogeltredjes in de late sneeuw.

Ik zie haar overal; bij tak en tros;
Zij doet de kruin van 't grauw geboomte blozen,
Zij femelt al de harde botjes los,
De krinkelblaadjes uit de zomerrozen.

Vreugde-voorspellend kwam ze uit Holland's tuin;
Waar tuil aan tuil aan rijen staan als linten,
Ze woelt en zoelt, bewierookt in ons duin
Met nagelgeuren van de hyacinthen.

Dra zal zij duizenden in zondagskoren
In boeien vangen als met kralen snoeren
En levens die in vloeken zijn geboren,
Het fiets-stuur cieren en de wreede schoeren.

O, goede lente, mar zoo lang niet, ga,
Ga tot de huizen in der norsche nood;
Ga tot de woningen der ongenâ:
Van schamelheid, van schande en van dood.

Ga, meld u door de hooge, strenge vensters,
En adem in de stramme, koele zalen,
De sproke van uw purper-gouden glensters,
Waar bleeke handen op de lakens dwalen;

Breng sluimerlach er om het nieuwe leven,
En zeg tot die en hun uw vrede zend,
Dat 't goed is, moet het zijn teruggegeven,
Te scheiden in 't geruchten van de lent'.

VOOR DE VLAAMSCHE LETTERKUNDIGEN

Broeders van den gilde, man voor man.

Vlamingen, Belgen, eens van zin
Met uw Koning, uwe Koningin,
Met uw beijaards en Kathedralen,
Vlaanderen der zoetrokige verhalen,

Wij groeten U, schoon geen ons hooren kan.

Gij die in jammeren en gevecht
U tot een voorbeeld hebt opgericht;
Volk, van wiens daad men nog zal weten,
Vlaanderen, als wij allen zijn vergeten;

Als zal vergeten zijn dit kallend ras
Dat onze zielen tot een geesel was.

Tegen een vijand groot in oorlogsmoed,
Die zijn werk als in roeping doet
En toch willoos en tot eigen schand'
'n Eeuwig merk zich in 't voorhoofd heeft gebrand.

Broeders van den gilde, man voor man,
Wij groeten U, schoon geen ons hooren kan.

EEN TELEFOON-LIEDJE VAN ZEBEDEUS

Het zijn de snaren,
Die door de ruimte varen;
Een uitgespannen schaal
Van stijve paal tot paal.

Die snerpen en die fluiten
Door 't nachtelijke buiten
En gonzen in den wind,
Gespannen, doof en blind...

De snaren zijn 't, de snaren,
Waar langs de stemmen varen